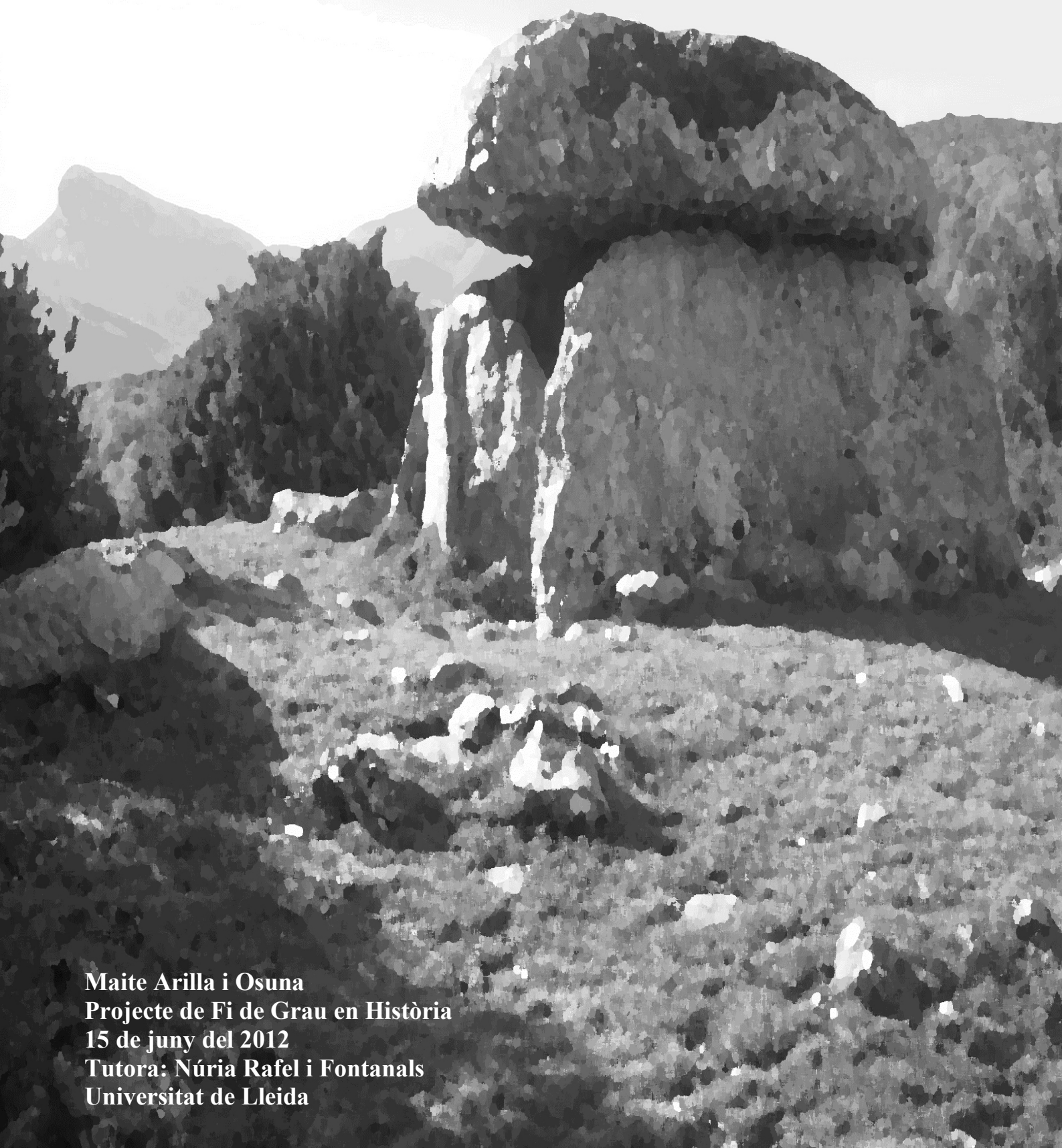
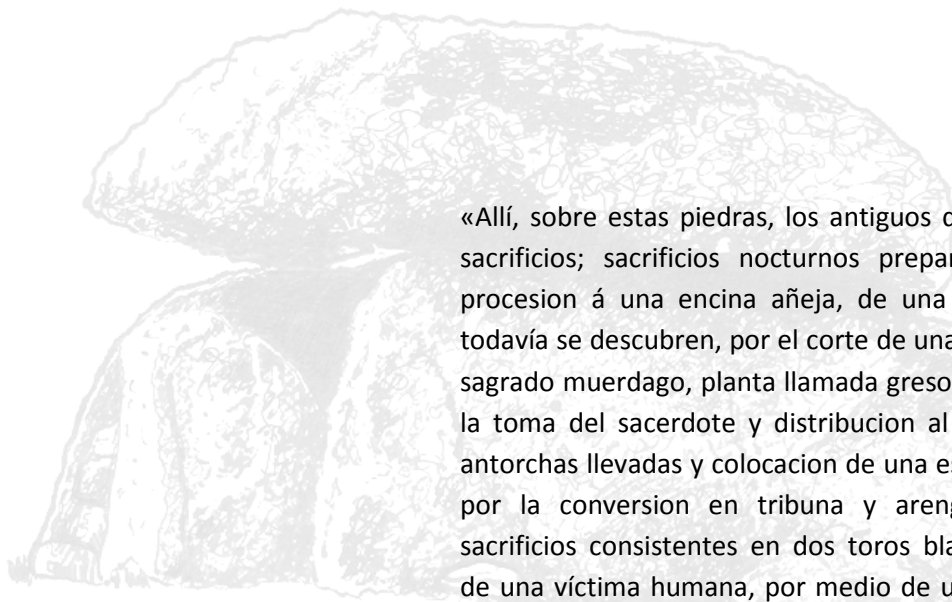

**EL POBLAMENT PREHISTÒRIC I TARDOROMÀ AL PARATGE
DE MONTCORTÈS I PLA DE CORTS: UNA SÍNTESI**

Maite Arilla i Osuna
Projecte de Fi de Grau en Història
15 de juny del 2012
Tutora: Núria Rafel i Fontanals
Universitat de Lleida

«Allí, sobre estas piedras, los antiguos druidas hicieron sacrificios; sacrificios nocturnos preparados por una procesion á una encina añeja, de una de tantas que todavía se descubren, por el corte de una hoz de oro del sagrado muerdago, planta llamada gresol en el pais, por la toma del sacerdote y distribucion al pueblo, por la antorchas llevadas y colocacion de una espada desnuda, por la conversion en tribuna y arengas al pueblo; sacrificios consistentes en dos toros blancos, seguidos de una víctima humana, por medio de un puñal de oro verificados por el sacerdote al pié colocado en un triángulo de bronce, con vestido descompuesto y tendida cabellera».

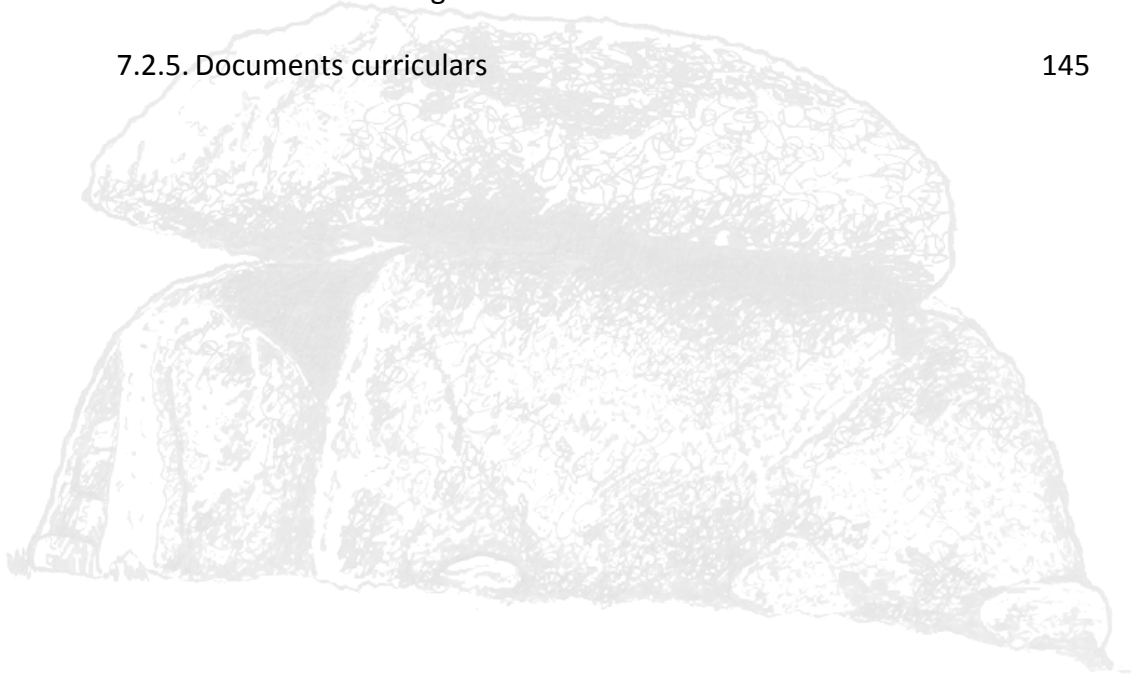
Dos monumentos druídicos sitos en el distrito municipal de Senterada

Joaquin Manuel de Moner y de Siscar, 1872

ÍNDEX

Resum, <i>abstract</i> i paraules clau	4
1. Introducció	5
2. El marc geogràfic	7
3. Història de la recerca: dels primers descobriments i intervencions a l'actualitat	9
3.1. L'horitzó funerari: el fenomen megalític	9
3.2. Els assentaments. L'hàbitat	11
3.3. Projectes de recerca	11
4. El poblament, una actualització	13
4.1. Neolític	13
4.1.1. La cavitat M22	13
4.1.2. La cavitat M35	18
4.2. Edat del bronze	20
4.2.1. La Cabana de Perauba	20
4.2.2. La Cabana de Castellars d'en Pey	22
4.2.3. La Cabana de la Mosquera	23
4.2.4. Granja Parramon	24
4.2.5. La cavitat M21	25
4.3. Edat del ferro	28
4.3.1. Granja Parramon	28
4.4. Època romana	28
4.4.1. La cavitat M35	28
5. Conclusions	31

6. Bibliografia citada	35
7. Annexos	38
7.1. Annex fotogràfic	39
7.2. Annexos documentals	48
7.2.1. Memòria 2010	49
7.2.2. Anàlisi zooarqueològica M22	104
7.2.3. Informe arqueobotànica M22	120
7.2.4. Informe antracologia M22	134
7.2.5. Documents curriculars	145

Resum: L'estancament que han patit històricament les comarques dels Pallars (Jussà i Sobirà) tant a nivell humà com econòmic, ha ajudat, fins fa pocs anys, a conservar fossilitzades estructures socials, religioses i humanes de diferents períodes, alhora que a nivell científic, aquest estancament té com a conseqüència la marginació quant al gruix de les investigacions que es fan a la resta del país. Es proposa en aquest treball de síntesi una anàlisi i contrastació de les dades que ens ofereix la historiografia quant al poblament i la seva evolució des de la Prehistòria fins al període tardoromà al Paratge de Montcortès i Pla de Corts (Baix Pallars, Pallars Sobirà), amb l'aportació de les darreres investigacions, encara sense publicar, que ens proporcionen, alhora que noves dades quantitatives, informació qualitativa sobre el funcionament d'aquests grups humans, és a dir, una nova perspectiva biofísica sobre la coevolució dels nous sistemes socioeconòmics amb els ecosistemes naturals en aquest territori.

Paraules clau: historiografia, poblament, Prehistòria, tardoromà, Pallars Sobirà, megalitisme, neolític, edat del bronze

Abstract: The isolation that the Pallars region (Jussà and Sobirà) has experienced historically both of the human and the economic level has contributed, up until recently, to the conservation of physical remains relating to the social, religion and human structures of different periods. Another consequence of this isolation has been the marginalisation of the Pallars in terms of scientific investigation. The aim of this project is to synthesise all the existing information (historiography) concerning human involvement in the Pla de Corts and in the area surrounding the lake of Montcortès (Baix Pallars, Pallars Sobirà) from prehistoric to late roman times. In addition I include all the new qualitative and quantitative data from the most recent studies, as yet unpublished, relating to the social organisation of the groups living in this area. The project will provide a new biophysical perspective on the coevolution of new socio-economic systems and natural ecosystems in this region.

Key words: historiography, human involvement, Prehistory, late roman times, Pallars Sobirà, megalithism, neolithic, Bronze Age

1. INTRODUCCIÓ

La Prehistòria, el món de l'arqueologia i tot allò que envolta l'evolució humana em van dur, ara fa quatre anys, a la Universitat, amb la possibilitat i el desig de poder arribar, més endavant, a una especialització en Prehistòria del Quaternari i Evolució Humana.

L'interès per tots aquests àmbits em porta l'any 2008 a formar part de l'equip d'excavació de l'IPHES (Institut Català de Paleoeconomia Humana i Evolució Social) en els treballs que es realitzen en els jaciments arqueològics pleistocens de les coves del Toll (Moià), concretament de la cova de les Teixoneres, equip amb el que continuo fins al present any, a més d'engegar projectes experimentals (2011) en l'àmbit de la Zooarqueologia i la Tafonomia. Al mateix temps, juntament amb personal investigador del mateix Institut, se'm presenta l'ocasió de poder participar en la presentació dels pòsters "*Time to eat: damage generated by a modern brown bear (Ursus arctos) on a horse carcass in the Lleida Pyrenees, Spain*" en el *Hominid-Carnivore Interactions Internatinal Congress* (Salou, 2011), organitzat per Jordi Rosell¹ Enrique Baquedano², i "*Travelling Neanderthals: the case of Teixoneres Cave Level III (Moià, Catalonia, Spain)*" en el *54th Annual Meeting in Toulouse* organitzat per la *Hugo Obermaier Society for Quaternary Research and Archaeology of the Stone Age* (annex documental 7.2.5).

L'oportunitat de poder fer les pràctiques del tercer curs de Grau en Història (*practicum*) en una institució com l'IPHES m'ha donat l'oportunitat de poder enriquir els meus coneixements i ha contribuït positivament a la meva formació com a científica social.

Aquestes col·laboracions i el meu aprenentatge a la Universitat de Lleida em porten a aprofundir, més que mai, en els coneixements sobre l'evolució i la Prehistòria de la meva zona de procedència, el Prepirineu lleidatà, i és en aquest marc en el qual es desenvolupa el meu treball.

La meua proximitat geogràfica amb el paratge de Montcortès i Pla de Corts (al sud del Pallars Sobirà), el potencial d'aquest territori respecte de la Prehistòria, i l'existència d'un buit sistemàtic de recerca i investigació en aquests territoris, juntament amb els darrers treballs de recerca duts a terme per la UdL sota la direcció de la Doctora Núria Rafel, en els quals participo activament, m'han animat a plantejar aquest estat de la qüestió. Aquests estudis han incrementat de manera notable el volum i la qualitat

¹ Rosell, Jordi. Professor a la Universitat Rovira i Virgili i investigador de l'IPHES.

² Baquedano, Enrique. Director del Museo Arqueológico Regional de Madrid i codirector de les excavacions de Pinilla del Valle, a Madrid, i Olduvai, a Tanzània.

d'informació que es tenia sobre el poblament prehistòric i tardoromà en aquest indret, la qual cosa obre una nova perspectiva d'interpretació que creiem d'un gran interès en el coneixement d'aquesta realitat i que presentem en aquesta síntesi.

L'estat de la qüestió que es presenta en les pàgines que segueixen es basa en els primers descobriments i classificacions de les darreries del segle XIX i fonamentalment, en els estudis portats a terme a la zona durant tot el segle XX i fins al pla de recerca en curs al qual s'acaba de fer esment.

La planificació del treball s'organitza en cinc apartats, una introducció on s'exposen els motius que ens han dut a considerar aquesta proposta; un segon punt en el qual es presenta el marc geogràfic i geològic del territori tractat; la tercera part, on es fa un repàs al coneixement arqueològic que la historiografia ens proporciona; un quart apartat, que constitueix el nucli fonamental del treball, on es tracta la problemàtica principal de la síntesi que és el poblament antic, i que constitueix la suma general de tots els treballs realitzats a la zona, alguns dels quals encara inèdits; com a cinquè punt, les conclusions generals i, finalment, la bibliografia consultada.

Voldríem aprofitar aquestes línies per agrair la possibilitat que se'ns ha donat d'utilitzar els documents sobre el projecte de recerca en curs, alguns dels quals, que creiem d'una importància rellevant, es reproduïxen en l'apartat d'annexos.

Totes aquestes qüestions ens han permès assolir l'objectiu que ens havia portat a plantejar aquest treball: l'actualització del coneixement del poblament antic al Paratge de Montcortès i Pla de Corts.

2. EL MARC GEOGRÀFIC

El Pla de Corts i el paratge de Montcortès s'emmarquen en les Serres Interiors del Prepirineu, un conjunt de massissos calcaris mesozoics. Aquest territori s'ubica en el terme municipal del Baix Pallars, al sud del Pallars Sobirà i límit amb el Pallars Jussà i és alhora un pas natural entre la Noguera Pallaresa i el Flamisell en sentit est-oest. Aitiplà, d'entre 1000 a 1300 m.s.n.m., constitueix l'extrem nord de la Serra de Peracalç que, juntament amb Boumort i Sant Gervàs, conformen les Serres Interiors del Prepirineu, ubicades a la part més externa de la zona Axial pirinenca.

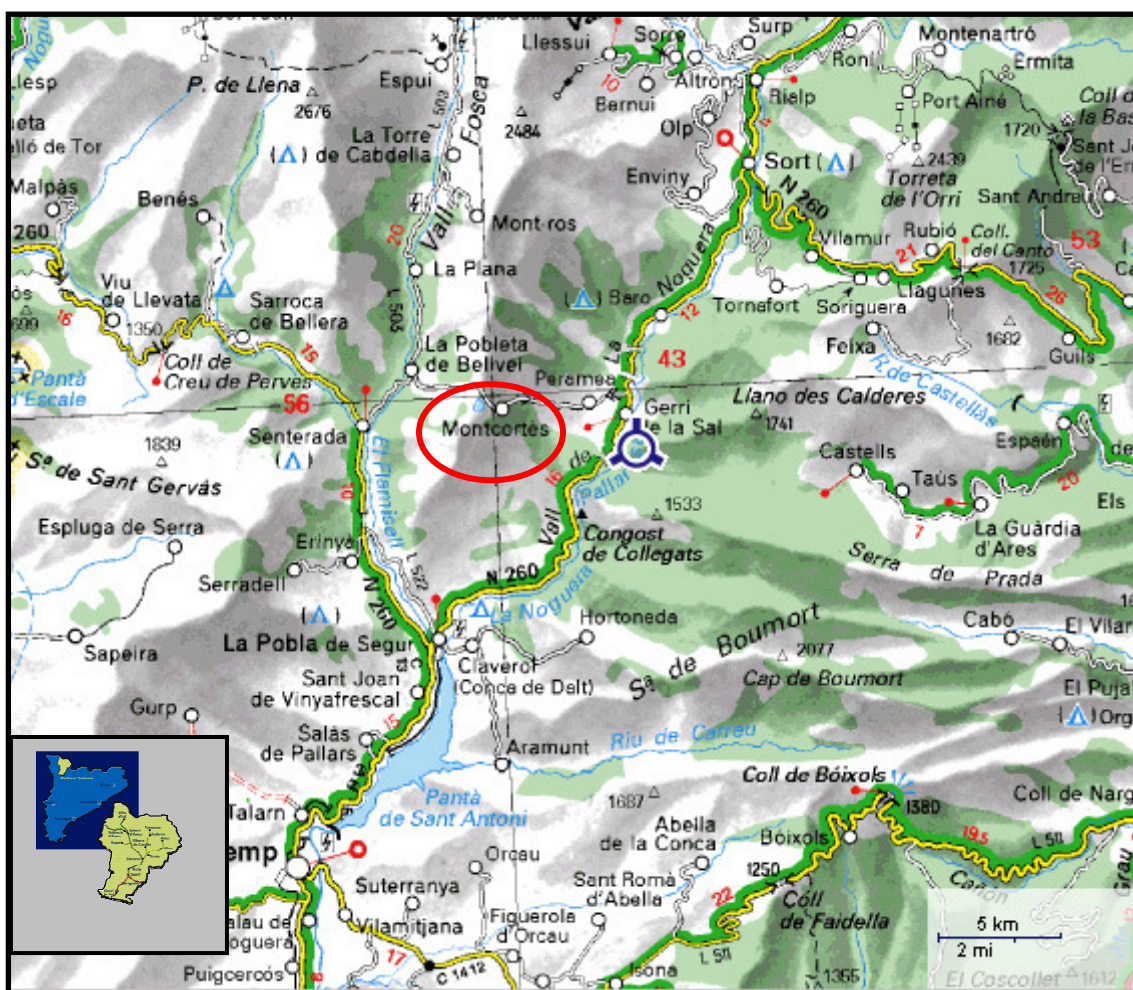

Figura 1. Localització geogràfica de la zona d'estudi: paratge de Montcortès i Pla de Corts

El Pla de Corts i el paratge de Montcortès, estan presidits per l'estany que porta el mateix nom, estany de Montcortès, un dels tres estanys càrstics de Catalunya, a més del de Banyoles (Pla de l'Estany) i el de Basturs (Pallars Jussà). Montcortès, a diferència

del miler llarg de llacs que hi ha al Pirineu, i que són d'origen glacial, és un estany d'origen càrstic que omple una cavitat de dissolució de la roca, alimentat permanentment per conductes d'aigua subterranis. El nivell de l'aigua és més o menys constant i només baixa en èpoques de gran sequera. L'estany se situa sobre calcàries del Triàsic mitjà, i s'hauria originat per l'enfonsament del terreny, tal i com es forma una *dolina* (Ardèvol 2005).

El Paratge de Montcortès i el Pla de Corts formen part d'un sistema càrstic de gran rellevància que té, a més, un medi agroforestal que pivota entorn a l'estany de Montcortès, amb espais aptes per a l'agricultura i la ramaderia. Encara avui, constitueix un mosaic de camps de cereals de secà, farratges, pastures d'hivern i d'estiu i petits retalls forestals, un medi potencialment apte per a l'hàbitat prehistòric, un aspecte aquest, que els projectes de recerca en curs (UdL) miren de contrastar.

De fet, sembla que les Serres Interiors prepirinenques comptaven, si més no a partir del final del neolític, amb una densitat relativa important de poblament prehistòric, el testimoni més evident del qual són els megàlits disseminats per la mateixa zona.

D'altra banda, cada cop es manifesta de manera més evident, no solament el trànsit durant la prehistòria de les vies naturals que creuen els grans sistemes muntanyosos, sinó també l'existència d'hàbitats d'alta muntanya, representats per les troballes recents al Parc Nacional d'Aigüestortes, pertanyents al mesolític, el neolític i l'edat del bronze (Antón 2007, Gassiot, Jiménez 2006). Si es documenta la freqüentació i poblament estacional al Pirineu axial, amb molta més raó a la zona de trànsit que constitueixen les Serres Interiors.

3. HISTÒRIA DE LA RECERCA: DELS PRIMERS DESCOBRIMENTS I INTERVENCIONS A L'ACTUALITAT

3.1. L'horitzó funerari: el fenomen megalític

La cultura megalítica està documentada en aquest indret a finals del segle XIX. La visibilitat d'aquestes construccions i el fet que des de temps immemorials es coneguessin com a sepulcres, va donar lloc a llegendes i dites populars, la qual cosa es veu reflectida en la toponímia amb noms com cabana de moros, caixa, fossa, etc. (J. Maluquer de Motes, 1987). En aquesta època es troben nombroses interpretacions variades, en un intent de donar resposta al descomunal esforç que representava la utilització de les enormes lloses. Així és que, el 1872, J. Manuel Moner va publicar dos megàlits del Pallars Sobirà com *Dos monumentos druídicos sitos en el distrito municipal de Senterada*, atribuint els dolmens als misteriosos druides.

En l'àmbit territorial de què tractem en aquest treball, trobem documentats tres dolmens, coneguts amb els noms de Cabana de Castellars d'en Pey, el Megàlit de Pujol o Dolmen de La Mosquera, i la Cabana de Perauba, publicats per primer cop per L. Mariano Vidal (Vidal 1884).

El treball del geòleg M. Vidal representa un salt qualitatiu en els treballs de recerca, doncs incorpora un component més científic i humanista en les investigacions, eliminant termes i aspectes com druídics o celtes, utilitzats profusament en aquell moment. En aquesta obra, M. Vidal, afegeix 19 dolmens nous als ja coneguts a Catalunya, entre els quals, els tres esmentats per al nostre treball. L'autor acompanya les explicacions amb uns dibuixos detallats, a més de les planimetries, que ens mostren unes imatges inèdites de les construccions i de la seva conservació un segle abans del present treball. L'explicació consta de la situació geogràfica, així com una descripció de les mesures del monument, l'orientació magnètica i la geologia dels materials de construcció.

L'any 1922, es va du a terme una exploració arqueològica al Pallars durant un viatge d'estudi realitzat pels assistents al curs de Prehistòria de la Península Ibèrica, de la Universitat de Barcelona. La direcció de l'exploració va anar a càrrec del professor Dr. P. Bosch Gimpera, i el Sr. Josep de C. Serra Ràfols en va ser el professor auxiliar, que posteriorment va visitar el territori per comprovar, i en certs casos rectificar, les plantes publicades per M. Vidal, dels megàlits per ell estudiats. Les excavacions que s'hi van realitzar no van donar cap resultat (Serra Ràfols 1923). J. de C. Serra Ràfols va atribuir aquesta manca de troballes en tots ells tal vegada perquè no havent-hi zones de bosc en aquests indrets els sepulcres eren molt visibles, i potser per això van ésser

violats, al mateix temps que més tard van servir de cabanes per als pastors en molts llocs. En la seva descripció, l'autor assigna la totalitat de monuments al tipus de cista megalítica, de planta quadrada o trapezoïdal amb restes de túmul pràcticament presents a tots els sepulcres. Degut a l'absència de materials en les cales realitzades, les cronologies que s'atribueixen són tardanes, basades exclusivament en la tipologia megalítica.

L. Pericot Garcia presenta el tema "*Los sepulcros megalíticos catalanes y la cultura pirenaica*" en la seva tesi doctoral l'any 1923, de la que se'n va fer immediatament una primera edició. En aquest treball es presenta un estudi general de les construccions i els materials apareguts en els dolmens del que s'anomena en aquests moments la "cultura pirenaica catalana". La segona edició del llibre apareixerà gairebé trenta anys més tard, l'any 1950; en ella es proposa una revisió de la primera obra per tal d'actualitzar els resultats a la vista de nous descobriments i noves interpretacions, tot i que el propi autor remarca la situació d'estancament en les exploracions megalítiques durant aquest període intermedi (Pericot 1950), i, sobretot, dels territoris que s'emmarquen en aquest treball:

"Finalmente, dos cuestiones se presentan respecto a esta distribución geográfica. En primer lugar, la de si son estas comarcas las definitivas, que continuaran aisladas, o se pondrán en contacto más adelante gracias a nuevos descubrimientos; creemos más probable esto último y esperamos que la parte alta de las cuencas de las Nogueras, la Cerdaña, la Garrocha y la comarca del Tordera revelarán, cuando estén mejor exploradas, la existencia de nuevos dólmenes, con lo que las zonas que hemos establecido se relacionarán entre sí, aunque continúen siendo válidas ciertas diferencias tipológicas y de material, en las que nos fijaremos más adelante" (Pericot 1950: 31-32).

La Cabana de Perauba és un dels sepulcres megalítics visitats per M. Vidal a les darreries del segle XIX. Durant l'exploració arqueològica del Pallars duta a terme pel Seminari de Prehistòria de la Universitat de Barcelona, l'any 1922 dirigida per P. Bosch Gimpera i amb la col·laboració de J. C. Serra Ràfols, es torna a visitar el jaciment i s'excava sense resultats positius. No serà fins a la dècada dels 90 del segle XX que es registrarà una nova intervenció gràcies a la troballa d'un vas ceràmic amb nansa d'apèndix de botó per part del Sr. Albert Roig durant la realització de la carta de Patrimoni Històric de la Comarca del Pallars Sobirà. La bona conservació del vas i el fet d'haver estat trobat *in situ* van portar a programar i realitzar una acurada intervenció arqueològica per part de l'equip de Clop i Faura (Clop, Faura 1995). Aquesta intervenció del sepulcre parcialment intacte obria expectatives en l'obtenció de noves dades sobre el megalitisme en aquesta part de Catalunya.

3.2. Els assentaments. L'hàbitat

Fins al desenvolupament del Pla de Recerca de la UdL del que parlarem tot seguit, l'únic assentament documentat a l'àrea era a la Granja Parramon. L'any 1999, es procedeix a fer unes intervencions d'urgència en uns terrenys de la granja de casa Parramon, situada al costat del poble de Peramea, a propòsit de l'aparició de materials prehistòrics en superfície als voltants de la citada granja. Les quatre intervencions que es porten a terme durant aquest any van a càrrec de: Montserrat Cabrera Ventura. 16/3-30/4 1999, Eduard Arbos Vila 4/1-30/1 1999, Eva Solanes Portony 5/7-14/8 1999 i 13/10-30/11 1999. Els informes i memòries d'aquestes intervencions no han estat degudament entregats al Servei d'Arqueologia, per qüestions que desconeixem, amb la qual cosa només tenim una minsa informació provinent de la Carta Arqueològica, i ressenyes orals de l'arqueòleg territorial, Josep Gallart, i del propietari de la granja, Jaume Montané.

3.3. Projectes de recerca

El treball presentat per J. Jiménez (Jiménez, 2006) té com a objectiu el projecte d'investigació *La vida prehistòrica a l'alta muntanya del Pallars Sobirà: de la cacera a la transhumància*. Aquest treball dut a terme a inicis del segle XXI forma la part preparatòria de la tesi doctoral de l'autor al Departament de Prehistòria de la Universitat Autònoma de Barcelona. Malauradament, aquest projecte no ha tingut continuïtat.

L'estudi no aporta dades empíriques noves sinó que és una recopilació de tota la informació arqueològica disponible per a la zona d'estudi inserida en un període que aniria des de l'aparició dels primers grups socials a la mencionada zona, fins a la consolidació de formes socio-econòmiques dins d'un marc medieval. A la vegada, a nivell teòric l'autor crida l'atenció sobre la necessitat de revisar vells esquemes, com ara l'èmfasi en el sistema econòmic ramader transhumant, que està clarament basat en esquemes historicistes i actualistes. De fet, la compilació constitueix la base per a la confecció d'un projecte de treball científic que permeti, mitjançant la informació arqueològica, un intent d'aprofundir en el caràcter històric sobre l'articulació dels espais de muntanya com a espais productius durant aquests períodes, treball que, com ja hem dit, no s'ha pogut desenvolupar.

Tot i que la seva zona d'estudi general constitueix el territori dels Pirineus catalans occidentals, ens centrarem evidentment en la informació que se'ns proporciona sobre l'espai de les Serres Interiors, zona del nostre estudi, emmarcant les dades disponibles a l'espai cronològic de la nostra síntesi.

El 2010 la Universitat de Lleida inicia un projecte de recerca “Recerca, formació i desenvolupament local: El patrimoni prehistòric del paratge de muntanya de Montcortès (Baix Pallars, Pallars Sobirà)”, sota la direcció de Núria Rafel, a la gènesi i contingut del qual ens referirem en les línies que segueixen.

L’any 1984, el Grup d’Espeleologia de Badalona inventarià una sèrie de cavitats inèdites fins aleshores, en dues de les quals –que anomenaren M21 i M22– localitzaren fragments de ceràmica prehistòrica. El 1995 el conjunt ceràmic fou cedit a la Universitat Autònoma de Barcelona i se’n feu un breu estudi (Simon i Vicente, 2002), tot enquadrant-lo en el bronze inicial. El conjunt ceràmic cedit a la UAB (98 fragments de ceràmica) no tenia més indicació de provenença que aquestes dues cavitats, és a dir, no hi havia diferenciació entre el material d’una i altra. L’any 2009 arribà al coneixement de la Universitat de Lleida que les cavitats eren freqüentades per amants de l’espeleologia i que s’havia documentat més material arqueològic. Arrel d’aquesta notícia s’inicià un projecte de reconeixement de la zona.

Els treballs s’inicien l’any 2010 amb l’objectiu de recuperar i documentar els materials de les cavitats esmentades i realitzar sondejos per tal de caracteritzar l’existència de nivells arqueològics *in situ*, a més de prospectar la zona amb la finalitat d’examinar la resta de cavitats inventariades per tal de determinar si hi havia altres emplaçaments d’interès arqueològic.

Les tasques realitzades fins ara permeten, mitjançant l’examen de les dues cavitats, documentar nivells d’hàbitat a M22, en el neolític final i caracteritzar M21 com a cavitat d’emmagatzematge en el bronze inicial; a més de la localització i examen d’una altra cavitat, M35, amb nivells d’hàbitat prehistòrics (neolític final-calcolític) i tardoromans (segles IV-V dne), la localització d’una cavitat (Pou del Blai) amb ceràmica i restes humanes, i la descoberta de dos megàlits inèdits: Dolmen de la Foleda i Dolmen de les Fontanelles, a més de la situació, en base a notícies orals, d’una estructura megalítica situada prop de l’indret de Les Fossals i que fou destruïda a mitjan del segle XX en arranjar uns camps de conreu, i de la qual encara se’n conserva una de les lloses, desplaçada però, una desena de metres de la seva situació original.

4. EL POBLAMENT: UNA ACTUALITZACIÓ

4.1. El neolític

4.1.1. La cavitat M22

El primer coneixement del poblament prehistòric que tenim documentat a la zona ens el proporciona les dades inèdites dels estudis realitzats per la UdL, en el marc del projecte que acabem d'esmentar.

La cavitat M 22 està situada a l'extrem nordoest de la Serreta del Codó, al seu torn a l'extrem nord de la Serra de Peracalç, i a una altitud de 1360 m.s.n.m, les coordenades UTM (ED50) són 333628-4686872.

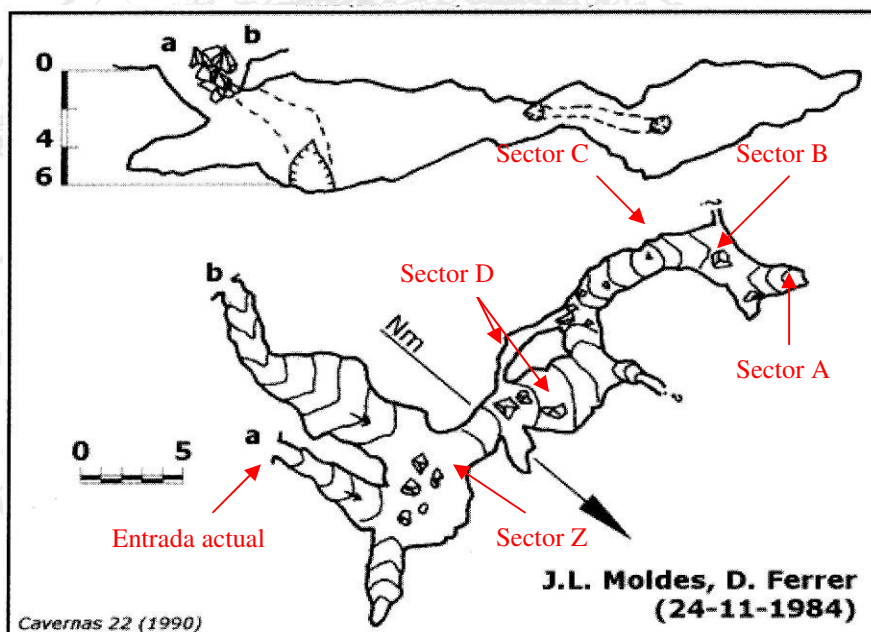

Figura 2. M22 (Baix Pallars, Pallars Sobirà). CEC 2008, I

Aquesta cavitat, com la resta de cavitats estudiades, es formen a l'interior d'esquerdes longitudinals obertes per gravetat (o distensió gravitacional a manera de descompressió lateral) de pocs metres d'amplada i amb fondàries diferents. La naturalesa de les mateixes fa que conformin un caos de blocs caiguts o acumulats per gravetat, a més d'una absència gairebé total de fenòmens de dissolució càrstica³. La seva desvinculació amb els fenòmens càrstics fa que siguin cavitats relativament seques, tant ara com en l'antiguitat, i tot i que les dimensions no són molt

³ N. Carulla; *Les coves i cavitats de Perauba*. (TM: Baix Pallars, comarca del Pallars Sobirà). *Gènesi i contextualització morfològica*. Octubre de 2011. Informe inèdit.

considerables, aquests factors les fan aptes per l'ocupació humana, si més no temporal, en qualsevol període.

En la prospecció duta a terme per la UdL es va dividir la cavitat en cinc sectors:

- Sector A. Prospecció en superfície d'una mena de rampa o plataforma inclinada formada per la caiguda de grans blocs en direcció nordoest-sudest, situada a l'extrem oposat de l'entrada actual de la cavitat, a uns 35 metres en línia recta d'aquesta i a una fondària aproximada de 6,5 metres. El reconeixement d'aquest espai va permetre la recuperació de material arqueològic en superfície.
- Sector B. El final de la rampa de l'espai anomenat Sector A, en direcció sudest va a parar a una petita saleta (Sector B) on, després de retirar els blocs calcaris de format mitjà que ocupaven l'espai, es dugué a terme un sondeig. La mateixa configuració de l'espai va obligar a delimitar, per l'excavació, un polígon irregular amb una superfície aproximada de 3,60 m² (annex fotogràfic 7.1).

La seqüència estratigràfica que s'identificà en el sondeig és la següent:

- U.E.1. És un nivell de sediment integrat per graves calcàries, de color ataronjat, poc compacte, que contenia material arqueològic abundant. Es destaca en aquest nivell la presència de ceràmica de tipus verazià i un punxó d'os.
- U.E.2. Presència d'argiles integrades en un sediment de graves fines d'origen calcari. Aparició d'una gran quantitat de carbons que donen al conjunt un color negrós. Destaca la troballa d'una fulla de sílex.
- U.E.3. Es destaca en el centre la presència de dues zones integrades per cendres, de color gris molt clar, que en alguns sectors adopten una tonalitat blavosa. Sedimentació compacta i uniforme. Cal remarcar la troballa d'una eina feta sobre una banya de cabirol.
- U.E.4. Sota les dues acumulacions de cendres de la unitat estratigràfica anterior continua la coloració cendrosa, però composta en aquesta U.E. majoritàriament per carbons i argila.
- U.E.5. Es tracta de la solera, d'un color ataronjat, conformada per graves calcàries amb un sediment uniforme i compacte, amb algunes inclusions de crosta calcària.
- U.E.6. Nivell natural de la cavitat format per un caos de blocs sobre el qual reposa un sediment de color ataronjat compost per graves calcàries poc compactes de format petit o mitjà.

- Sector C. Es tracta d'una petita saleta situada en un nivell inferior respecte de la saleta prospectada del Sector B, amb presència de ceràmica en superfície i carbons.
- Sector D. S'anomena així a dos espais situats aproximadament a meitat del recorregut de la cavitat, separats per l'enfonsament del sistema càrstic, i on s'aprecia a nivell superficial un nivell arqueològic amb ceràmica i abundància de carbons.
- Sector Z. Es correspon amb una sala que es troba situada just al finalitzar el descens per l'entrada actual de la cavitat. Composta per grans blocs caiguts i on s'observa un nivell de sediment arqueològic amb carbons. Es recupera en aquest Sector una fulla de sílex i material ceràmic, tot i que gran part del mateix sembla correspondre a l'edat del bronze.

Els nivells excavats del Sector B corresponen a un fogar, del qual només se n'ha excavat una part. La seqüència estratigràfica presenta una primera unitat formada per carbons que reposa sobre un nivell de cendres que, alhora cobreix un altre nivell de carbons. Per sota d'aquest fogar se situa el nivell geològic de la pròpia cavitat integrat per graves calcàries sobre el caos de blocs.

Dues datacions realitzades sobre carbó provinent de les U.Es. 2 i 4 donen, un cop calibrades, una cronologia final que situa aquest jaciment a inicis de la segona part del IV mil·lenni, entre 3.550 i 3.350 cal ane. Aquestes datacions permeten, d'una banda, situar aquest jaciment en un horitzó arqueològic donada la inexistència, fins al moment, de datacions radiocarbòniques en aquestes cavitats; d'altra banda, permetrà en un futur proper, la contrastació amb les investigacions que s'estan portant a terme en les immediacions de l'estany de Montcortès per part de l'equip de Juan Pablo Corella i Valentí Rull juntament amb altres investigadors de l'*Instituto Pirenaico de Ecología (CSIC)*. Aquests estudis aporten informació sobre els grans canvis deposicionals esdevinguts durant els darrers 6.000 anys als voltants de l'estany de Montcortès, a través d'una sèrie de columnes estratigràfiques on s'analitza la sedimentologia i la mineralogia (Corella 2010, Rull 2010). Si bé d'una banda les conclusions d'aquestes investigacions quant a la ocupació humana ens parlen d'un baix impacte antropològic en la conca lacustre durant l'Holocè mitjà, en relació amb posteriors successos, també es destaca que es tracta d'una època més àrida que l'actual, per la qual cosa la importància d'aquesta reserva d'aigua seria fonamental pels grups humans. El model cronològic presentat es basa en 17 datacions radiocarbòniques que es poden correlacionar amb les datacions arqueològiques fetes a M22 per tal d'establir un creuament de dades que incrementarà la qualitat de les investigacions (Corella *et al.* 2010, Rull *et al.* 2010)).

Les anàlisis per part de les diverses disciplines que s'han dut a terme amb els materials recuperats en aquest sondeig inclouen estudis antracològics, arqueobotànics, zooarqueològics, de microfauna, del material ceràmic, de la indústria lítica, així com l'estudi específic sobre la banya de cabirol.

L'estudi antracològic, realitzat per Raquel Piqué, ha permès caracteritzar un paisatge amb zones de bosc de ribera, amb la presència dels següents taxons: *Acer* sp (auró o blada), *Fraxinus* SP (freixe), *Corylus* avellana (avellaner), *Quercus* subg. *quercus* (roure), *Pinus* tipus *silvestris-nigra* (pi roig-pinassa), *Buxus sempervivens* (boix), *Populus* sp (salze o alber), i, *Taxus baccata* (teix), (annex documental 7.2.4). La caracterització d'aquest tipus de paisatge es referma amb l'aportació dels taxons de micromamífers apareguts al Sector B, UE2. Segons Juan Manuel López, els tres taxons identificats: 1 quiròpter: *Rhinolophus hipposideros* (rat penat petit de ferradura), i 2 rossegadors: *Myodes glareolus* (talpó roig), i *Apodemus sylvaticus* (ratolí de bosc), són indicatius d'un entorn del jaciment caracteritzat per la presència de boscos de tipus obert.

La informació que es presenta en l'estudi d'arqueobotànica, dut a terme per Dani López i Natàlia Alonso, indica la presència de conreus locals en l'entorn immediat del jaciment. Els taxons identificats són: *Triticum aestivum-durum* (blat comú-dur), *Triticum dicoccum* (pisana), *Hordeum vulgare* (ordi vestit), *Lens culinari* (llentia), *Teucri* SP (teucrí), i, *Poaceae iolium* (raigràs). Aquestes són les primeres dades arqueobotàniques provinents d'un context arqueològic del Pirineu lleidatà i suposen l'evidència d'una economia de producció i una colonització pels grups humans en aquests territoris durant el IV mil·lenni (annex documental 7.2.3).

En una síntesi de l'estudi arqueozoològic portat a terme per Edgard Camarós i Maite Arilla, s'identifiquen un total de 175 restes de les quals el 5,7% pertany al Sector A i el 94,3% al Sector B, que és on se centra l'anàlisi principal.

La primera qüestió a remarcar que es desprèn d'aquesta anàlisi mitjançant les marques registrades en els ossos animals (fractures, talls i termoalteració) és l'activitat de processament animal com l'espellament, el descarnament, l'esquarterament, el desmembrament i la cremació. L'aprofitament dels animals es fa d'una manera intensiva, ja que s'aprofita en alguns casos el greix de l'interior dels ossos llargs (fracturant-los), teixits orgànics com el cervell i alguns ossos per confeccionar eines. Aquestes activitats apunten a un conjunt animal bàsicament producte de les deixalles de processament i el consum culinari.

La poca quantitat de restes mostra també una varietat molt baixa d'individus, que mai supera els dos exemplars per cap categoria taxonòmica. No obstant, tenint en compte el nombre de restes, la més nombrosa és la representada per *Ovis/Capra* (que inclou

tant l'ovella, *Ovis aries*, com la cabra, *Capra hircus*). Segueix en importància de representació el *Bos taurus* (bou) i una resta de *Suid* (possiblement *Sus domesticus*, porc), també s'ha pogut determinar una resta de *Capreolus capreolus* (cabirol). Això ens demostra que el pes de l'economia recau en espècies domèstiques i que la pràctica de les accions cinegètiques és quelcom esporàdic i complementari. Es troben també unes poques restes de lepòrids i guineu que molt possiblement siguin intrusions tafonòmiques post-deposicionals.

Amb la prudència a la que obliga la limitació de l'excavació, tot fa pensar en M22 com una cavitat d'ocupació temporal, similar al que podria ser una borda o cabana de pastor, on aquestes poblacions aprofitarien de manera intensa els individus del mateix ramat per menjar i per fer alguna eina, processant els animals a la mateixa cavitat. Aquests grups humans també carregarien amb provisions, com les parts esquarterades del bou, i caçarien de manera complementària algun animal salvatge dels voltants, com el cabirol. Aquests comportaments i activitats, juntament amb la presència ja esmentada de conreus, tant de primavera com de tardor, porten a pensar en l'existència d'assentaments permanents en els entorns immediats.

En aquest jaciment possiblement es durien a terme altres activitats que s'han documentat indirectament gràcies a les eines en os (punxó en metàpode d'ovella i costella polida), com ara el processament de pells o el treball de la ceràmica (annex documental 7.2.2).

Destacar la troballa d'una banya de cabirol (U.E.3) treballada. L'anàlisi d'aquest instrument, fet per Gerard Campeny, indica que la peça presenta traces de manufactura molt clares però no presenta erosió per ús. L'únic desgast que s'observa està circumscrit a la punta de l'estri. El fet que no presenti desgast lateral, així com la bona factura de la peça descarta que es tracti d'un dels instruments més comuns sobre banya del neolític, els anomenats pals cavadors. Resta per determinar la tasca a què estaria destinat (pell, cistelleria, fusta).

El conjunt d'indústria lítica recuperada al jaciment es redueix únicament a dos elements de sílex tallat. Segons els autors de l'estudi, Juan Ignacio Morales i Maria Soto, es tracta, descriptivament, de dues Bases positives o ascles. La primera, provinent del Sector Z superficial, és una ascla laminar de 46x19x7. El taló que presenta és cortical no facetat, però mostra evidències d'una petita abrasió de la cornisa com a preparació. Mostra un retoc denticulat en tots dos talls així com a la part distal. Aquesta ascla presenta una patina de cereals molt evident, fet que, juntament amb els petits retocs denticulats, és molt característic de les dents de falç compostes. La segona ascla (M22, Sector B, UE2), és igualment una ascla laminar de 46x14x6 mm. Aquest element mostra evidències d'haver estat extret mitjançant talla sobre enclusa.

Conserva una petita plataforma talonar esberlada a partir de la qual s'inicien aixecaments de tipus aflautat vers la cara ventral, que arriba gairebé fins a la part distal, i vers la cara dorsal. A la part distal presenta igualment petits aixecaments fruit del contracop amb l'enclusa.

Tot i que no hi ha estudis fets sobre la procedència de les matèries primeres amb les quals s'han confeccionat aquestes eines, l'absència d'aquest material, el sílex, en el marc d'aquest territori, evidencia les relacions d'aquestes comunitats amb d'altres comunitats veïnes i l'existència de xarxes d'intercanvi en aquest horitzó, o si més no, una gran mobilitat.

L'estudi del conjunt ceràmic recuperat a M22, dut a terme per Núria Rafel, ens indica la seva adscripció a l'horitzó verazià del neolític final. Tant els aspectes tipològics com les datacions absolutes realitzades, permeten situar el conjunt en el trànsit del neolític mitjà al final o molt a inicis d'aquest darrer. Com a elements més destacables del conjunt assenyalarem que un dels fragments recuperats en el sondeig es correspon amb un vas cilíndric amb dos cordons llisos situats paral·lels sota la vora, forma característica de l'horitzó esmentat. Les escudelles carenades dels conjunts verazians presenten generalment un con superior recte o bé molt lleugerament troncocònic, una carena remarcada i un cos inferior tendent a la hemiesfera, trets que comparteixen les peces de M22, que concorden, però, amb un moment antic, deutor encara dels Sepulcres de Fossa del neolític mitjà, de l'horitzó veracià.

Des del punt de vista tecnològic, aquest conjunt presenta coccions tant oxidades com reductores i desgreixant de calcàries/quarsos, mica i còdols de formats diversos, però amb predomini dels de format gran. Dues característiques que es remarquen en aquest estudi són, d'una banda, la presència com a desgreixant de còdols provinents, quasi amb seguretat, dels conglomerats del Trias basal, molt presents en aquest entorn, cosa que indica una manufactura local; de l'altra, una presència important d'acabats polimentats, que contrasta amb els allisats més comuns a l'horitzó verazià i de cuites reductores, en general poc freqüents en aquests (annex documental 7.2.1).

4.1.2 La cavitat M35

Quan el Grup d'Espeleologia de Badalona va visitar i catalogar aquesta cavitat l'any 1984, no hi varen documentar materials arqueològics. És durant un nou reconeixement l'any 2009, quan el grup d'espeleologia Tritons documenta restes arqueològiques, que són el motiu pel qual l'equip de la Universitat de Lleida porta a terme una prospecció arqueològica al 2010 dins del marc més ampli del projecte de recerca sobre la prehistòria en aquest territori.

La cavitat M35 està al capdamunt del Roc de Perauba sent aquest promontori el que tanca pel sud el territori determinat per al nostre treball. La seva alçada és 1.381 m.s.n.m. i les coordenades UTM (ED50) són 333781-4686680.

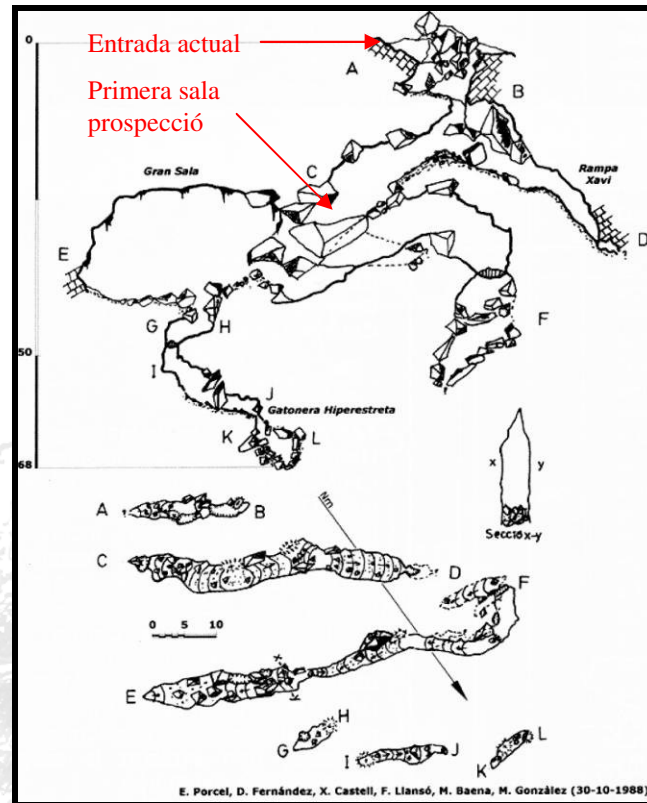

Figura 3. M35 (Baix Pallars, Pallars Sobirà), CEC 2008, I

Un gran bloc de calcària a mode de dolmen natural segella part de l'entrada actual, des d'on s'inicia un descens vertical d'uns 15 metres respecte del nivell d'entrada i per on s'accedeix a una gran sala d'uns 9 metres de longitud per uns 6 m. d'alçada. La profunditat total explorada de la cavitat arriba als 68 metres.

En aquesta primera sala és on s'aprecia allò que sembla ser un nivell d'ocupació representat per una capa de materials arqueològics en superfície que es van recollir en aquesta prospecció. Alguns dels materials recuperats són fragments de ceràmica a mà prehistòrica. En la zona anomenada Gran Sala en la topografia es va recuperar també material arqueològic ceràmic en superfície, però tot sembla apuntar a una caiguda d'aquest material des de la primera sala, doncs es configura en aquesta zona un con de dejecció produït per l'esllavissament de material provinent de dalt, amb un desnivell aproximat d'uns 10 metres.

Tot i que molt reduït, l'estudi d'aquest conjunt de ceràmica permet la seva adscripció dins d'un horitzó Neolític Final-Calcolític per la presència de formes cilindroides

característiques de les fàcies Veraza i dels mamellons (Pérez *et al.*, ep). La prospecció duta a terme a la cavitat M22, molt propera a aquesta, i on s'hi documenta un horitzó d'aquest mateix moment, amb dues datacions radiocarbòniques que el situen a mitjan del IV mil·lenni referma la qüestió del poblament d'aquest territori en aquests moments.

4.2 Edat del bronze

4.2.1. Cabana de Perauba

El sepulcre megalític de la Cabana de Perauba es troba al terme de Peracalç, just sota el roc de Perauba, al costat de la pista que va de Montcortès a Montsó i a tocar d'un camp de conreu. Les coordenades UTM (ED50) són: 334031-4686971 i l'alçada és de 1306 m.s.n.m.

El sepulcre megalític de la Cabana de Perauba respon a un acurat model de construcció funerària. Les seves característiques

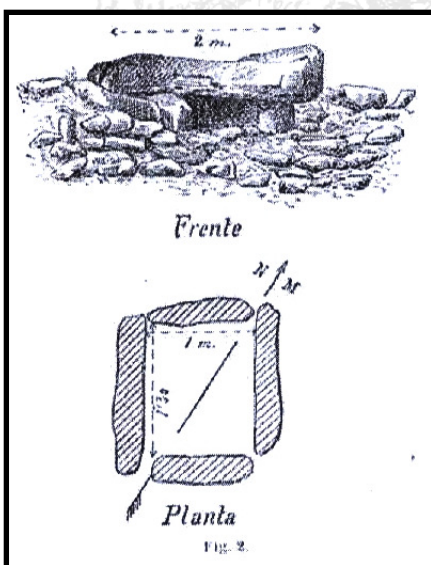

Figura 4. Cabana de Perauba. Vidal 1893: 282

arquitectòniques l'inclouen dins dels anomenats megàlits d'estructura simple o cambres simples, que venen a ser construccions més o menys monumentals amb una planta rectangular i amb accés a la cambra per un dels seus cantons. Les lloses utilitzades són de pedra calcària.

Per arribar a conèixer l'abast de l'esforç tècnic i humà d'aquestes construccions és necessari l'estudi i el coneixement de les diferents parts que conformen les estructures megalítiques. Es fa necessari, des d'aquesta perspectiva, documentar de manera meticulosa les diferents parts que constitueixen aquestes construccions: cambra, túmul i la forma d'accés a la cambra.

En la intervenció duta a terme per Xavier Clop i Josep Miquel Faura l'any 1992 es va definir una quadrícula, com a mètode de registre, que dividia tot el conjunt en quadrats de 1 m x 1 m, amb l'objectiu de registrar tridimensionalment, a partir d'un sistema de coordenades i de referència respecte un pla teòric 0, les dades arqueològiques.

Tot i que l'equip tenia esperances de trobar el sepulcre en bones condicions i pràcticament intacte, l'excavació de l'interior de la cambra va demostrar que havia estat saquejada. Tots els materials i ossos recuperats en els primers centímetres van aparèixer molt remenats i associats a restes de materials moderns. Un cop superats aquests nivells, l'equip es va trobar amb un gran forat, pràcticament un quadrat regular que ocupava tot el centre de la cambra, i que havia estat reomplert pels excavadors furtius amb pedres de mida petita i mitjana. Aquest forat respectava al seu voltant una petita franja del sòl original de la cambra fins arribar a les lloses, i és en aquest espai on es documenten els materials ceràmics i ossis *in situ*.

Els total de restes recuperades en aquesta intervenció ascendeix a 492 que es divideixen en restes antropològiques i restes de material ceràmic, lític, metàl·lic i d'ornament. Es documenta un total de 94 elements ceràmics, dels quals un és un vas sencer i catorze són fragments amb forma o decorats. L'estudi d'aquest conjunt, tot i ser un nombre reduït, posa de manifest una producció de característiques relativament homogènies, i els trets comuns de la mostra encaixen amb característiques de conjunts ceràmics documentats en jaciments adscrits al bronze mitjà.

Un element metàl·lic, fragment d'un anell/a en bronze, va ser localitzat en una part de la cambra que havia estat molt remenada, per la qual cosa no s'assegura que formés part de l'aixovar original.

Es documenten també dues denes de collaret fetes en pedra calcària, com elements d'ornament; una punta d'agulla en os i una peça lítica tallada, sense retocar.

L'estudi antropològic de les restes humanes el van dur a terme J. I. Oms i J. Anfruns (Oms i Anfruns, 1995). El total de restes humanes analitzades és de 501 (no coincideix el nombre de restes amb el total esmentat per Clop i Faura). D'aquest total, 420 són ossos i 81 són dents. La major part de les restes són fragments de petites dimensions, excepte un radi, una fíbula, una clavícula i un calcani, que es recuperen a l'interior o als voltants del sepulcre després que probablement fossin retirats la major part dels esquelets. Es tracta doncs, d'una mostra esbiaixada per l'acció antròpica, que representa una petita part del conjunt d'enterraments que havia contingut aquest monument.

S'utilitzen bàsicament les dents per establir el nombre mínim d'individus, doncs permeten una major aproximació. El nombre mínim d'individus infantils és de 4, i entre 6-7 adults, que dona un total de 10-11 individus.

S'afirma segons aquest estudi, que el conjunt del dolmen de la cabana de Perauba encaixa plenament en les sèries dentàries de la prehistòria de Catalunya pel que fa als

caràcters mètrics, i més concretament en els conjunts de l'edat del bronze estudiats pels autors.

Les dades i materials recuperats en aquesta intervenció, tot i l'elevat grau d'alteració i espoliació, permeten apuntar algunes hipòtesis referents als rituals funeraris que s'emprarien en aquest megàlit. Es tractaria doncs, d'un indret d'inhumació múltiple, a partir d'enterraments primaris successius. L'estat de la cambra impedeix una valoració precisa sobre les característiques de l'aixovar, que es redueix a l'esmentat vas ceràmic amb nansa d'apèndix de botó, un anell en bronze, dues denes de collaret en calcària i una peça lítica en cristall de quars.

Quant a l'arquitectura se'n destaca el túmul, considerat de format mitjà i classificat com a túmul de tipus tarter, d'uns 14 metres de diàmetre. L'excavació sistemàtica d'aquest túmul mostra l'alt grau de planificació i estructuració en aquestes construccions, posant de relleu l'existència de diferents nivells en base al tipus i mida dels materials presents.

A partir dels elements arqueològics, bàsicament el vas ceràmic amb nansa d'apèndix de botó i la presència de bronze, la cronologia se situaria en el marc de les darreres manifestacions megalítiques, en cronologia relativa, el bronze mitjà.

4.2.2 Cabana de Castellars d'en Pey

La Cabana de Castellars d'en Pey es troba situada a la cresta del Tossal d'en Castellà, a un kilòmetre aproximadament de la població de Peracalç. Les coordenades UTM (ED50) són 334809-4685809 i l'alçada és de 1186 m.s.n.m.

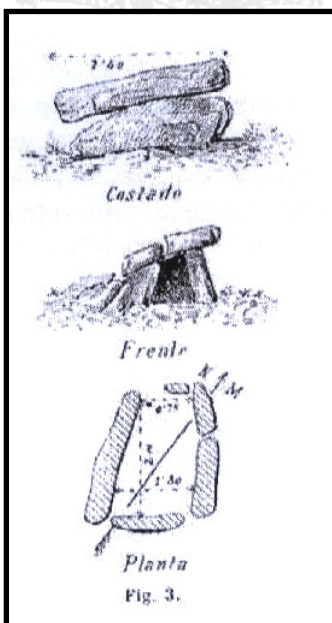

Figura 5. Cabana de Castellars d'en Pey. Vidal 1893: 283

La Cabana de Castellars d'en Pey és un dels monuments megalítics visitats i documentats per Vidal a les darreries del segle XIX. Amb posterioritat el conjunt va ser revisat per l'exploració arqueològica dirigida per Bosch Gimpera i Serra Ràfols, organitzada pel Seminari de Prehistòria de la Universitat de Barcelona al 1922, que va realitzar una rectificació de la planta i va excavar l'interior sense resultats.

Les característiques arquitectòniques del sepulcre l'inclourien dins del conjunt de megàlits d'estructura simple o cambres simples. El jaciment presenta un túmul de pedres de planta circular amb la presència de la cambra

funerària localitzada en el centre, a la qual no s'associa ni material arqueològic ni restes antropològiques.

La cambra presenta una planta trapezoïdal formada per tres lloses verticals, les dues lloses laterals i la llosa de capçalera, i una gran llosa superior, fragmentada, que tanca el sepulcre. Totes les lloses són de pedra calcària. El lloc creat per les lloses es defineix per estructurar un espai irregular d'uns 2 metres de llargària, tot i que a la part final, on hi ha la llosa de capçalera, l'ample és 1,30 m. i a l'entrada és de 0'70 m. L'alçada de la cambra varia des dels 0'80 m. fins a 1 m.

La cronologia establerta pel jaciment la trobem a la Carta Arqueològica de la comarca del Pallars Sobirà on s'afirma la possibilitat que el conjunt pugui associar-se a diferents períodes: o Neolític final, o Calcolític o Edat del Bronze. En cap cas es justifiquen els elements que possibiliten aquesta afirmació. Cal dir, però, que en general les cambres pirinenques se situen ja, per regla general, en l'edat del bronze (Vilardell 1987), tot i que caldria una contrastació d'aquest aspecte als Pallars, atesa la seva importància per a la interpretació general del fenomen megalític al Pirineu occidental.

4.2.3. Megàlit de Pujol o Cabana de la Mosquera

La Cabana de la Mosquera es troba situada prop del poble de Peramea, concretament en una zona de camps de cultiu anomenats Les Planes. Les coordenades UTM (ED50) són 339267-4687350 i l'alçada és de 908 m.s.n.m.

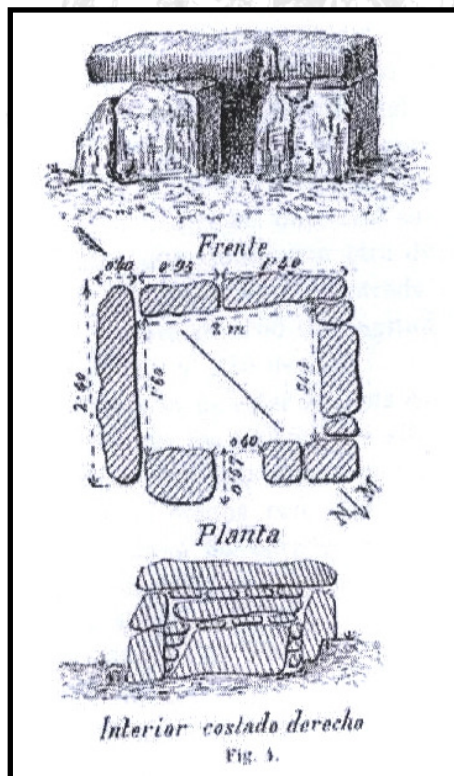

Figura 6. Cabana de la Mosquera. Vidal 1893: 284

La Cabana de la Mosquera és un altre dels megàlits visitats i documentats per Vidal a les darreries del segle XIX. L'any 1922, el grup del Seminari de Prehistòria de la Universitat de Barcelona dirigit per P. Bosch Gimpera i J. C. Serra Ràfols visita el jaciment amb la conclusió que el sepulcre està totalment alterat respecte dels elements estructurals, possiblement per la continuada utilització del monument com a cabana. En aquesta intervenció es du a terme l'excavació de l'interior de la cambra sense resultats positius.

El conjunt megalític de la Mosquera presenta una estructura totalment reformada, que dóna com a resultat una planta quadrada de dimensions més

grans que la resta de sepulcres de la zona, així com un nombre de lloses superior i de mida més petita. Tot el conjunt està realitzat sobre lloses de conglomerat, i es localitza al mig d'un camp de cultiu, on no s'aprecien restes del túmul. No s'associa tampoc cap element arqueològic al conjunt. L'excepcionalitat d'aquesta construcció s'explica en funció de la seva reutilització moderna com a cabana de camp, la qual cosa n'ha provocat la transformació i substitució d'elements estructurals originaris. S'afirma que només la llosa vertical del costat oriental i la coberta, trencada en dos bocins, puguin ser elements originals de la construcció megalítica (Serra, 1923).

Dins la Carta Arqueològica de la comarca del Pallars Sobirà s'assigna al conjunt una cronologia vinculada al Bronze Antic (1800-1500 ane), tot i que no s'especifiquen les raons de tal assignació (ARQUEODADA).

4.2.4. Granja Parramon

La granja de casa Parramon es troba situada a uns 500 metres del poble de Peramea en direcció oest, al costat mateix de la carretera que va de Bretui a aquest mateix poble. Les coordenades UTM (ED50) són 338975-4687877 i l'alçada és de 873 m.s.n.m.

Durant uns treballs de reforma d'aquesta granja l'any 1999 es localitza material arqueològic, per la qual cosa es programa una excavació d'urgència. En el transcurs d'aquest mateix any es realitzen quatre excavacions d'urgència en aquest jaciment. Per problemes que no coneixem, els informes i les memòries d'aquestes intervencions no han estat degudament entregats als serveis territorials, qüestió que ens remet exclusivament a les fonts orals del propietari de la granja, Jaume Montané, i a l'arqueòleg territorial, Josep Gallart, als quals agraïm la seva col·laboració, així com a la minsa informació continguda en la Carta Arqueològica.

Es defineix la presència d'abundant material tant metàl·lic (bronzes) com ceràmic, aquest darrer fet a mà amb cordons aplicats i decoracions acanalades, i indústria lítica com alguna resta dispersa de destrals polides, així com restes antropològiques i estructures assignables al període de l'edat del bronze. No s'observen estructures superficials als prats però si que es localitzen a la part oest de la granja, tot i que no es pot determinar amb exactitud si es corresponen amb la cronologia del material degut al seu aprofitament actual com a tancats. L'àrea que ocupa el jaciment es correspon amb tot el prat i nivell de terrassa que se situa a la cota de la mateixa granja. És possible que les restes s'estenguin cap als prats adjacents amb nivells de terrassa superiors.

La troballa d'un crani i la manca d'estructures visibles a l'entorn immediat suggereix la possibilitat que es tracti d'una necròpolis, tot i així no es pot descartar que les estructures estiguin més soterrades i que hi hagi processos de flotació i moviments verticals del material, així com tipus de construcció en matèria perible (fusta, fang) que avui dia haurien desaparegut.

En l'assignació de la carta arqueològica es reconeix el jaciment com a lloc d'hàbitat a l'aire lliure amb la possibilitat també que pugui constituir un lloc d'enterrament a l'aire lliure, sense més especificacions.

Hauríem de posar en relació, potser, aquest jaciment amb el proper hàbitat troglodític de la Pleta del Comte, molt propera a Peramea, però separada d'aquest per un barranc que marca el límit del Pla de Corts i del nostre estudi. Amb aquest nom es coneix un conjunt d'abrics –que foren explorats i excavats parcialment a principis de la dècada dels quaranta del segle passat– que estan situats un al costat de l'altre, un dels quals és la Pleta. Panyella explica en descriure'ls que “Uno de los aspectos más interesantes de la estación es debido a la distribución de los núcleos habitados, que no se concretan a la Pleta sino que vemos como van aprovechando pequeñas covachas, y habilitando rincones rocosos con protecciones de troncos y ramas, dando a la estación el aspecto de pequeño poblado.” (Panyella 1944: 71).

En els diversos abrics rocosos de la Pleta del Compte Panyella hi recuperà una quantitat moderada de fragments ceràmics que requeririen un estudi aprofundit. Tanmateix, podem indicar que hi ha una clara fàcies de l'Edat del Bronze, representada per vasos de cordons, algun llis, però la major part decorats, el que ell descriu com ceràmica de superfícies rugoses, que interpretem com engrutats de fang i un fons amb empremtes d'estora.

4.2.5. La cavitat M21

La cavitat M21, molt propera a M22, està també situada a l'extrem nordoest de la Serreta del Codó, al seu torn a l'extrem nord de la Serra de Peracalç, i a una altitud de 1362 m.s.n.m; les coordenades UTM (ED50) són 333577-4687101.

La formació geològica d'aquesta cavitat és la mateixa que la resta, per la qual cosa remetem l'atenció a l'explicació que es fa per M22. Té un recorregut aproximat de 35 m. i un desnivell de 12,5 m.

En la prospecció duta a terme per l'equip de la UdL, es va dividir l'espai en tres Sectors:

- Sector A, un espai on s'observava, en superfície, la presència de sediment i abundant material ceràmic. Situat entre dos grans blocs de calcària, al fons de la cavitat i en sentit contrari a l'accés actual, a uns 15 metres en línia recta d'aquest i a un 11 metres de profunditat.

El nivell superficial format per l'esllavissament i enderroc de blocs calcaris i graves, contenia ceràmica bastant abundant i restes de fauna, amb presència abundant de concreció calcària sobre el material ceràmic que mostra l'exposició a l'acció natural del sistema càrstic.

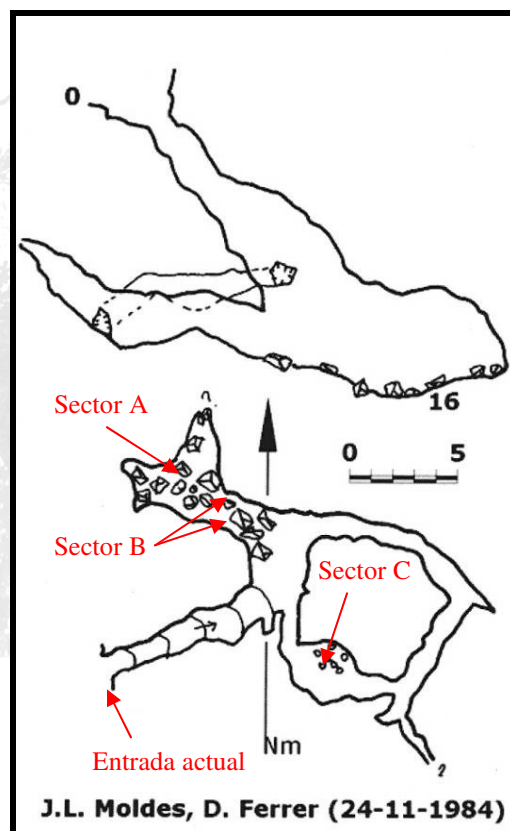

Figura 7. M 21. CEC 2008, I

Els nivells següents són integrats per terra argilosa de color negrós degut probablement a la presència de matèria orgànica, amb un alt grau d'humitat. Presència d'algun petit carbó. Es recupera una quantitat considerable de fragments de grans vasos d'emmagatzematge.

- Sector B. Se situa en dos petits eixamplaments laterals afrontats a mig camí del passadís existent entre l'entrada actual a la cavitat i el sector A. En el situat en el cantó

sudoest, petitíssim, es recuperen alguns fragments ceràmics superficials. En el situat al nord-est, una mica més gran, es recupera un vaset amb mugró doble en superfície. La petita prospecció dóna com a resultat la documentació d'abundant material arqueològic.

- Sector C. Per una gatera situada al sud-est de l'entrada actual s'accedeix a una petita saleta de sostre molt baix, el reconeixement de la qual proporciona la recuperació de materials ceràmics en superfície.

Tot i l'abundància de restes arqueològiques en aquesta cavitat, el grau de dislocació de la cova és tan elevat que ha impedit la localització de nivells arqueològics *in situ*, la qual cosa impedeix avançar en conclusions definitives respecte de la funcionalitat de la cavitat. Malgrat tot, la presència absolutament predominant de fragments associats a grans vasos d'emmagatzematge porta a pensar en una funció de magatzem, possiblement associada a altres espais d'hàbitat. La presència de carbons en alguns punts podria indicar que fou utilitzada com a hàbitat, si més no, ocasionalment.

Aquests plantejaments reafirmen l'estudi fet per Simon i Vicente (2002) sobre el material recuperat pel Grup d'Espeleologia de Badalona al 1984. El conjunt cedit a la UAB, format únicament per fragments de recipients ceràmics, procedents de les dues coves (M21 i M22) havia estat emmagatzemat tot junt, per la qual cosa no es va poder distingir entre els fragments de l'una i de l'altra. Tota la vaixel·la analitzada està constituïda per vasos (recipients per contenir-hi productes en estat líquid o sòlid) fets a mà. Quant a la morfologia dels vasos, tenint en compte el grau de fragmentació, es constata un predomini de recipients alts i tancats, que es podria caracteritzar com a grans tenalles que, a causa de la seva alta capacitat volumètrica, podrien estar relacionades amb tasques d'emmagatzematge. Aquest conjunt va ser cedit, posteriorment a la UdL per poder estudiar-lo conjuntament amb els materials recuperats en la darrera prospecció, i tot sembla indicar que prové íntegrament d'aquesta cavitat (M21), i sembla molt probable que els fragments pertanyin als mateixos vasos.

Si contrastem aquestes dades amb les plantejades per Gassiot per al Pirineu Axial (Gassiot 2009), durant la segona meitat del tercer mil·lenni cal·lenc, es constata que desapareixen de manera sobtada les traces arqueològiques d'assentaments humans a tot el Parc Natural, però es destaca la presència en diversos indrets de recipients ceràmics de gran volum com els localitzats a M21. Una possibilitat de resolució d'aquest problema pot ser que en aquest període es produeixi un canvi en els patrons d'assentament. Els autors apunten a un increment demogràfic, segons el qual, les dimensions reduïdes de coves i abrics, ja no serien aptes per allotjar una quantitat creixent d'individus, qüestió que portaria a un canvi envers un patró d'assentament

amb construccions a l'aire lliure, mantenint coves i abrics com a espais d'emmagatzematge. A aquestes hipòtesis cal sumar-hi les aportacions dels estudis sedimentològics fets en tres llacs del Parc nacional, qüestió que presentem en les conclusions.

4.3. L'edat del ferro

4.3.1. Granja Parramon

Per a aquest període només coneixem notícies, vagues, de la presència de materials a ell adscribibles al jaciment, de què ja hem parlat més amunt, de la Granja de Casa Parramon. Ja hem fet esment de la dificultat per poder accedir a la informació respecte de les excavacions d'urgència que s'hi van realitzar en parlar de l'edat del bronze, i, en aquest període de l'edat del ferro ens trobem en la mateixa situació, tenint només constància, per les fonts orals, d'un conjunt de materials arqueològics representatiu d'aquesta època. Cal fer esment aquí del fet –que ja hem consignat en parlar de l'edat del bronze– que la presència d'acanalats ens pot indicar tant un horitzó del bronze final com de la primera edat del ferro, tot i que la impressió general, que amablement ens ha tramès l'arqueòleg territorial Josep Gallart que tingué ocasió de veure'ls, és que més aviat corresponen al final del Bronze Final. No obstant això, en la Carta Arqueològica s'esmenta la presència de materials de la primera edat del ferro i, inclús, ibèrics antics (ARQUEODADA), cosa aquesta darrera que, si es confirmés, resultaria de gran interès perquè no es coneixen restes ibèriques, ja més tardanes, en el paratge que estudiem i, poques, en territoris tan septentrionals. La major part dels casos coneguts resten, a més, inèdits: vall de Cabó, Castellciutat, sitges ibèriques d'Isona, Ribera de Cardós (troballes casuales: un fermall ibèric de tres garfis i monedes)⁴.

4.4. Època romana

4.4.1. La cavitat M35

Durant la prospecció a la cavitat M35, a banda de localitzar materials prehistòrics, es documenta també la presència de material arqueològic d'època romana, ceràmica i vidre.

En l'estudi del conjunt ceràmic, fet per Arturo Pérez, s'adscriu la presència d'un petit nombre de peces a l'etapa republicana de finals del segle II i el segle I aC, sense que sigui possible aventurar el lloc de producció. La troballa d'aquests materials

⁴ Aquestes troballes corresponen a excavacions d'urgència i troballes casuales, i devem el seu coneixement a l'arqueòleg territorial Josep Gallart.

republicans que indiquen una ocupació, potser merament circumstancial, és un dels trets més interessants d'aquesta cavitat, cosa que no sol passar en jaciments en cova amb nivells romans. Les dues peces recuperades d'aquesta època són dos fragments de vora que semblen haver estat exposats al foc.

La major part del conjunt, a banda d'uns pocs fragments de ceràmica pintada i de la ceràmica comuna, corresponen a DSP (derivades de sigil·lades paleocristianes) o Gàl·lica tardana, a les quals s'ha anomenat també Narboneses (Atlante I), i abans, erròniament, visigodes. La seva presència és molt freqüent en tots els jaciments de l'Antiguitat tardana a Hispània. Amb la prudència que la limitació d'exemplars aconsella, cal remarcar que l'absència d'africana D o thsT constitueix una originalitat en aquesta cavitat. Aquest panorama contrasta amb el que es manifesta a la zona costanera, un bon exemple del qual es troba en el conjunt tancat del segle V de Darró, Vilanova i la Geltrú, on amb la DSP abunda l'africana i la tshT (López Mullor-Fierro, 1993) o a la Cullera on la DSP és mínima (Rosselló-Cortina, 2005). També a l'interior, als nivells tardans de la Paeria de Lleida hi ha un bon conjunt de DSP, juntament amb un bon conjunt d'exemplars africans i de tshT (Junyent-Pérez, 1992). En general en aquesta època, la DSP és la més freqüent a la zona costanera i immediata de Catalunya, però a l'interior, en canvi, és més abundant la hispànica. En concret en aquesta zona pirinenca hi ha poca africana D: a la cova Colomera (Montsec) no n'hi ha i en un altre jaciment proper, el Roc d'Enclar a Andorra, hi ha un nombrós grup de ceràmiques DSP de cocció tant reductora com oxidant dels segles IV-V del grup de la Narbonesa, mentre que l'africana és escassa (només un exemplar en D), tot i que sí que hi ha àmfores tardanes africanes que allarguen la cronologia fins a finals del segle VI (Pérez *et al.*, ep).

La correspondència dels materials de la cavitat M35 amb altres documentats al territori català situa aquest jaciment en una cronologia entre els últims decennis del segle IV i la primera meitat del V.

La reutilització de coves i abrics amb nivells prehistòrics i/o protohistòrics, sobretot a finals del segle IV i durant el segle V (i en alguns casos posteriorment) a la zona pirinenca i prepirinenca és un fet comú, tot i que encara insuficientment estudiat. Aquest fenomen s'observa també en altres indrets de Catalunya, i es fa evident que no és quelcom estrany a moltes zones de l'Imperi d'Occident. S'observa normalment que són ocupacions no continuades, sinó provisionals o estacionals.

Els motius i la funció d'aquestes ocupacions tardanes han estat tema de controvèrsia entre els investigadors des que es va detectar el fenomen. El posicionament més defensat ha estat vinculat a la inseguretat quasi permanent del moment, que va donar lloc a una revalorització de les zones de muntanya, menys exposades a la inseguretat

de les zones planes. Això porta a considerar la possibilitat d'un augment demogràfic en zones anteriorment menys poblades, com és el cas d'aquests espais muntanyencs.

Cal tenir en compte, però, la seva possible relació també amb l'auge en aquest moment d'una economia ramadera que comença a ser important front a la tradicional economia agrícola, que en els segles següents quedarà desplaçada respecte de la ramaderia. Segurament aquesta pràctica tindria ja precedents en la República i l'Alt Imperi, la qual cosa, amb molta precaució, explicaria la presència de ceràmica republicana en aquesta cavitat.

Es conclou en aquest estudi que, tant la inseguretat creixent del moment, com la preponderància cada vegada més gran de la ramaderia havien de ser elements decisius per a l'ocupació de nou, temporalment o no, de moltes coves.

5. CONCLUSIONS

Un dels objectius d'aquest treball de síntesi ha estat l'actualització del coneixement sobre el poblament prehistòric fins al període tardoromà en aquest espai de muntanya del Baix Pallars: el paratge de Montcortès i el Pla de Corts. L'estat de la qüestió s'ha dut a terme mitjançant la informació de tots els estudis i activitats arqueològiques que, des de finals del segle XIX s'han realitzat a la zona.

La presència de les construccions megalítiques evidencia una freqüentació de grups humans durant l'edat del bronze. L'existència d'aquests megàlits, si bé proporciona dades respecte als comportaments culturals i socials d'aquestes poblacions, no permet caracteritzar cap tipus de patró d'assentament ni comportaments socio-econòmics, així com tampoc, d'aprofitament dels recursos i del medi.

Tanmateix, el que es coneix amb caràcter general sobre el fenomen megalític, ens fa suggerir l'existència d'unes comunitats de l'edat del bronze amb una organització del territori en base a petites unitats poblacionals, que utilitzen aquests monuments sepulcrales d'enterrament col·lectiu com a element de cohesió social i èmfasi en els llinatges que manifesta la ideologia d'aquests grups i, a la vegada, com a elements de fita territorial.

L'únic megàlit per al qual comptem amb excavacions modernes que permetin una datació segura és la Cabana de Perauba. Per la resta caldrà esperar futures intervencions; no obstant això, cal dir que la datació de la Cabana de Perauba, així com les datacions generals de les cambres pirinenques als Pirineus catalans occidentals fan pensar que pertanyen tots a l'edat del bronze (Vilardell 1987).

La suma de les darreres investigacions fetes per l'equip de la UdL suposa, a nivell científic, un increment del coneixement, tant en la documentació de períodes que no estaven representats fins al moment actual, com en períodes ja documentats, als quals s'aporta quantitat alhora que qualitat de resultats.

La possibilitat de dur a terme datacions radiocarbòniques en una de les cavitats estudiades, i la contrastació dels materials ceràmics prehistòrics estudiats en una altra d'aquestes cavitats (M35), permet afirmar l'existència de grups humans durant el període del neolític final, és a dir, una colonització d'aquests espais de muntanya durant el IV mil·lenni, qüestió que contrasta amb les dades que fins fa poc es barallaven i que proposaven una ocupació d'aquests territoris de muntanya durant el III mil·lenni (Molist, Burjarachs, Piqué 2002: 188). Les dades de 4000 en endavant obtingudes a partir de l'anàlisi pol·línica corresponents al medi muntanyós s'emmarquen en el Pirineu oriental, sent aquestes cada cop més tardanes a mesura

que ens desplacem a l'oest, de manera que es considera el III mil·lenni com el moment en el qual es difonen les activitats agropastorals al conjunt de la cadena muntanyosa.

Les noves dades que aquí s'exposen, i que permeten assegurar una colonització anterior a aquestes dates, se sumen a les evidències recents d'ocupació al Pirineu axial (Gassiot, Jiménez 2006; Celma *et al.* 2008), molt proper al nostre territori. Les recerques arqueològiques al Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici i a la seva àrea perifèrica, fetes per aquest equip, han permès documentar més de 200 jaciments i vestigis arqueològics, dels quals s'han obtingut 21 datacions radiocarbòniques d'època prehistòrica que il·lustren una ocupació continuada de l'àrea del Parc entre el 7000 i el 2200 cal ane. En les conclusions d'aquest estudi es mostra una modificació al llarg del temps en els models de poblament i explotació de l'alta muntanya, amb una intensificació de la presència humana entre el 3500 i el 2300 cal ane, i un abandó sistemàtic de balmes i abrics a partir del 2300 cal ane, relacionat amb els canvis en les activitats econòmiques i els patrons d'assentament, que podrien ser, a partir d'aquest moment, a l'aire lliure, dades que es correlacionen amb les anàlisis de tres sondejos sedimentològics i un sondeig pol·línic fets en a l'Estany de Burg i a l'Estany Redó, respectivament, i que mostren una intensa activitat en aquest període. L'anàlisi geoquímica mostra episodis de creixement marcat i sostingut de les taxes d'alguns metalls pesats (coure, zinc, arsènic, crom i cadmi), posats en relació amb la pol·lució generada per la metal·lúrgia del coure i del bronze. Es complementa així, la manca d'evidències arqueològiques en aquest període amb els indicis paleoecològics d'aquestes anàlisis, que poden corroborar possibles assentaments a l'aire lliure dels quals no se n'han conservat els vestigis o bé, no han estat localitzats.

Tot i les limitacions dels sondejos, en els estudis arqueobotànics fets amb les restes arqueològiques trobades a M22, es documenta la presència de cereals d'hivern com el blat nu (comú/dur) i l'ordi vestit juntament amb un cereal de primavera com la pisana. Això representa la pràctica d'una agricultura avançada on es combinen cereals de primavera i de tardor amb la finalitat d'aprofitar al màxim el cicle anual agrícola, i d'aquesta manera, treure el més alt rendiment a la terra en l'obtenció dels recursos vegetals com els cereals, aliments de base en la dieta d'aquestes poblacions. Aquest ús intensiu del territori, més els resultats zooarqueològics exposats, porten a pensar que, si bé aquests grups humans no viuen permanentment a les cavitats estudiades, ho fan en assentaments propers, dins d'aquest mateix espai.

A les ja conegudes evidències arqueològiques de l'edat del bronze, els megàlits, com a monuments funeraris i elements de fita territorial i de control, es suma l'aportació de l'estudi fet a M21, que tot i no presentar nivells arqueològics *in situ*, suposa l'aprofitament de la cavitat com a magatzem, qüestió que porta a pensar en llocs d'assentament propers i evidentment espais d'hàbitat en aquest període, com hem

comentat en les línies precedents i en contrastació amb les dades presentades per al Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici. Tot i que minses i malauradament inèdites, les troballes de la Granja de Casa Parramon, documenten probablement l'existència d'hàbitat a l'aire lliure durant l'edat del bronze i l'edat del ferro.

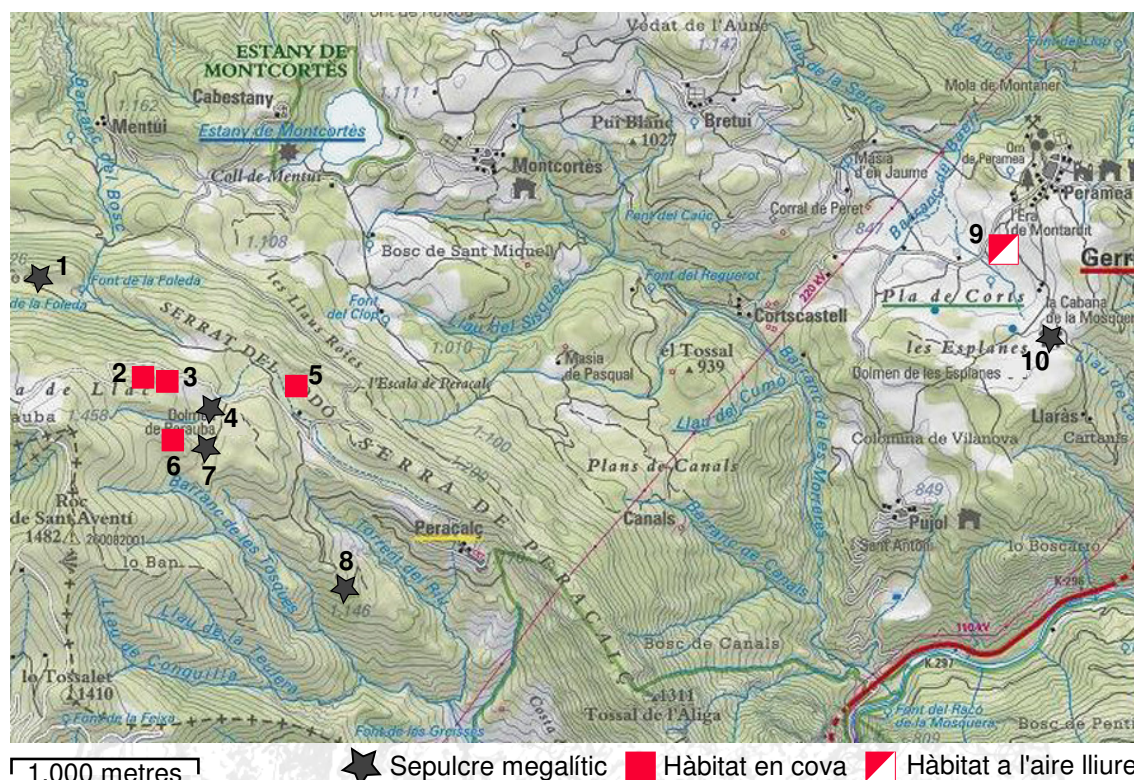

Figura 8.- Jaciments de l'àrea estudiada: 1. Dolmen de La Foleda; 2. M21; 3. M22; 4. Cabana de Perauba; 5. Pou del Blai; 6. M35; 7. Dolmen de La Fontanelles; 8. Dolmen de Castellars d'en Pey; 9. Granja Parramon; 10. Cabana de la Mosquera

Aquest projecte de recerca ha donat com a resultat, a banda de tots els informes presentats en aquest treball, el descobriment de dos megàlits inèdits que se sumen als tres ja documentats, als quals s'ha anomenat Dolmen de les Fontanelles (coordenades UTM ED50 333993-4686613, alçada 1310 m.s.n.m.) i Dolmen de la Foleda (coordenades UTM ED50 333064-4687773, alçada 1220 m.s.n.m.). Ambdós pertanyen al tipus de les cambres pirinenques. D'altra banda, s'ha documentat una altra cavitat que s'ha anomenat Pou del Blai (coordenades UTM ED50 334520-4687049, alçada 1268 m.s.n.m.) amb restes de ceràmica prehistòrica i restes antropològiques en superfície, i la documentació d'una estructura megalítica destruïda, les Fossals. L'estudi d'aquests nous jaciments permetrà incrementar de manera notable el coneixement sobre el poblament prehistòric a la zona objecte del nostre treball.

La documentada informació d'ocupació d'època romana a M35 permet reforçar les hipòtesis ja esmentades d'un poblament durant el Baix Imperi en zones de muntanya, bé per la pressió que suposaria l'entrada dels bàrbars i la inestabilitat a les zones baixes, bé per l'increment de les pràctiques ramaderes. Si bé aquest aspecte no suposa quelcom d'extraordinari, si que ho és la presència de fragments ceràmics d'època republicana, molt poc freqüent en jaciments en cova d'època romana.

Entre els segles V i VIII la inseguretat és molt alta per l'amenaça d'invasions, la decadència de l'autoritat pública i d'altres factors coadjuvants. Només l'església mirarà, com a tants d'altres llocs de l'Europa de l'època de crear estructures (el Bisbat d'Urgell està documentat des del 527). Amb l'organització comtal posterior el nostre territori i la Catalunya vella en general entraran ja en una nova i molt diferent etapa (Riu 1995).

Tot i les variacions climàtiques i ambientals al llarg del temps, el context geogràfic d'aquest territori, és a dir, el fet de constituir l'únic passadís en sentit est-oest de la comarca, que comunica les valls del Flamisell i la Noguera Pallaresa, juntament amb les extensions de terra aptes per al conreu i la reserva d'aigua permanent que representa l'estany de Montcortès, el fan un espai òptim des del punt de vista mediambiental per a l'hàbitat, aspecte molt comú d'assentaments humans en punts immediats a àrees lacustres i humides, amb un notable valor econòmic, com és el cas de Banyoles, amb la possibilitat també, d'accedir als recursos carnis complementaris que suposaria l'atracció d'aquesta reserva d'aigua, si tenim en compte poblaments neolítics o anteriors.

Han passat gairebé cent anys des que les previsions sobre els nous descobriments i l'estudi d'aquests, fetes pel professor L. Pericot Garcia, esdevinguessin reals. El conjunt de jaciments de la zona permet establir una seqüència diacrònica inèdita fins al moment, amb una ocupació humana contínua del medi en els diferents períodes, amb moments de més intensitat i d'altres escassament documentats.

Totes les dades presentades en aquesta síntesi sumades als estudis precedents permeten conèixer de manera més profunda l'antropització del medi, els comportaments domèstics i culturals, la gestió econòmica del territori, i les freqüentacions en aquest paratge, una zona poc coneguda i deficientment estudiada, però no per això mancada d'importància, i de la mateixa manera, les noves investigacions i els nous descobriments suposaran també un aprofundiment en el coneixement, no només d'aquest territori, sinó en el coneixement global dels paratges de muntanya i, més en general, dels estudis arqueològics al nostre país.

6. BIBLIOGRAFIA CITADA

Antón, D. (2007): L'arqueologia d'alta muntanya als Pirineus catalans occidentals. *Estrat crític* 1: 11-16.

Ardevol, Lluís (2005). Meravelles geològiques del Pallars Sobirà, Arola Editors.

ARQUEODADA: Inventari del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic de Catalunya
<<http://www20.gencat.cat/portal/site/CulturaDepartament/menuitem.01121f9326561a075a2a63a7b0c0e1a0/?vgnextoid=a9eded8f1cb5b010VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=a9eded8f1cb5b010VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextfmt=default>>

CEC. Jordi de Valles, ed. (2008): *Catàleg Espeleològic de Catalunya*, IV vols, Barcelona, Espeleo Club de Gràcia : Federació Catalana d'Espeleologia. Celma, M., García, V., Gassiot, E., Jiménez, J. (2008): "Investigaciones arqueológicas en el Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici (Lleida). Nuevos datos para la interpretación de las zonas de alta montaña durante el Neolítico Reciente (Milenios CAL)" dins M.S. Hernández, J.A. Soler, J.A. López Padilla, eds.: *Actas del IV Congreso del Neolítico Peninsular*, 27-30/09/2006, vol. 1: 298-305.

Clop, X., Faura, J.M. (1995): La Cabana de Perauba (Peracalç, Pallars Sobirà) i el megalitisme al Pallars. *Revista d'Arqueologia de Ponent* 5: 127-14.

Corella, J. P. et al. (2010); "Climate and human impact on a meromictic lake during the last 6,000 years (Montcortès Lake, Central Pyrenees, Spain)". *Quaternary Science Reviews*, en premsa. <<http://www.sciencedirect.com>>

Gassiot, E., Jiménez, J. (2006): El poblament prefeudal de l'alta muntanya dels Pirineus Occidentals catalans (Pallars sobirà i Alta Ribagorça). *Tribuna d'Arqueologia 2004-2005*, Barcelona: 89-122.

Gassiot, E., Rodríguez, D., García, V. (2009): El poblament del Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici durant el Neolític. Noves dades arqueològiques i les seves implicacions per a l'estudi de zones d'alta muntanya. *VIII Jornades sobre Recerca al Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici*.

Jiménez, J. (2007): La imagen de los espacios de alta montaña en la Prehistoria: el caso de los Pirineos Catalanes Occidentales. *Corpus de Datos Arqueológicos*. <<http://hdl.handle.net/2072/12393>>. Treball de recerca de postgrau, UNIVERSITAT Autònoma de Barcelona, 2007.

Junyent, E.-Pérez, A. (1992): "El Bajo Imperio ildense: las excavaciones de la Paería", *III Reunión d'Arq. Hispànica (Maó 1988)*, Barcelona, 127-149.

López Mullor, A-Fierro, J. (1993): "Un conjunto cerámico cerrado, del siglo V d.C., hallado en Darró, Vilanova y la Geltrú, Barcelona", *Espacio, tiempo y forma, sd. I*, 6, 343-364.

Maluquer de Motes, J. (1987): *Història de Catalunya, Prehistòria i Edat Antiga fins al segle III*, volum I, Edicions 62, Barcelona.

Mariano Vidal, L. (1984): *Más monumentos megalíticos en Cataluña, Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, Barcelona.

Molist, M., Burjarachs, F., Piqué, R. (2002): "Paisatge, territori i hàbitat als vessants meridionals dels Pirineus en el III mil·lenni" dins *Pirineus i veïns al III mil·lenni AC*. Actes del XII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, 10-12/09/2000, Institut d'Estudis Ceretans, Puigcerdà: 179-198.

Moner y de Siscar, J. M. (1872): "Dos monumentos drúidicos sitios en el distrito municipal de Senterada" Rivagorza.-Fonz. Establecimiento Piadoso, Literario y Tipográfico de Cervera.

Oms, J. I., Anfruns, J. (1995): "La cabana de Perauba. Estudi antropològic i odontològic" *Revista d'Arqueologia de Ponent* 5 : 143-146.

Pérez, A., Rafel, N., Arilla, M., Carreras, T. (2012): "La ocupación prehistórica y romana de la cavidad M35 del Baix Pallars (Pallars Sobirà, Lleida)", *Revista d'Arqueologia de Ponent* 12, en premsa.

Pericot García, L. (1950). Los sepulcros megalíticos catalanes y la cultura pirenaica, *Monografías del Instituto de Estudios Pirenaicos*, Prehistoria y Arqueología, Barcelona.

Riu, M. (1995): "El poblament dels Pirineus, segles VII-XIV" dins J. Bertranpetit i E. Vives, eds.: *Muntanyes i població. El pasat dels Pirineus des d'un perspectiva multidisciplinària*, Andorra: 195-220.

Rosselló, M.-Cotino, F. (2005): "Panorama cerámico de los siglos V-VII d.C. en Cullera (Ribera Alta, Valencia)", *Saguntum*, 37, 139-152.

Rull, V. et al. (2010); "Vegetation changes in the southern Pyrenean flank during the last millennium in relation to climate and human activities: the Montcortès lacustrine record". *Journal of Paleolimnology*: <<http://dx.doi.org/10.1007/s10933-010-9444-2>>

Serra Ràfols, J. de C. (1923). “Exploració Arqueològica al Pallars”, dins *Butlletí de l'Associació Catalana d'Antropologia, Etnologia i Prehistòria*: 69-84, Barcelona.

Simon, M., Vicente, O. (2002): *Noves dades sobre el poblament de finals del III mil·lenni cal BC a la Serra de Magdalena (Pallars Sobirà, Lleida)*. XII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà 2000: 207-217.

Vidal, L.M. (1894): “Más monumentos megalíticos en Catalunya”. *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, Barcelona: 279-300.

Vilardell (1987): “Origen i evolució del megalitisme a les comarques centrals i occidentals de Catalunya II: L'edat de bronze”. *Cota Zero* 3, 1987: 84-91.

